

HERMANN RÓBERT¹**A népfelkelés 1848-ban****The General Levy in 1848****Absztract**

Az 1848 őszén meghirdetett népfelkeléshez rengeteg előítélet kötődik. Egyes szerzők szerint ez jelentette a forradalmi hadviselést, mások szerint a kiképzetlen tömegek harcba szólítása felelőtlenség volt. A népfelkeléshez valóban kapcsolódtak fontos sikerek, mint amilyen Székesfehérvár és Nagykanizsa felszabadítása vagy az ozorai diadal. De ugyanígy beszélhetünk súlyos kudarcokról is, mint amilyen a schwechati csata volt. A tanulmány a korabeli rendeletek alapján próbálja meg definiálni a népfelkelés fogalmát. A szerző szerint a népfelkelés nem más, mint a nemzetőrség teljes mozgósítása, esetleg kiegészítve más, fegyverforgató elemekkel. Egyben kísérletet tesz arra, hogy megállapítsa a népfelkelés alkalmazhatóságának lehetőségeit és korlátait.

Kulcsszavak: 1848, forradalom, szabadságharc, népfelkelés, nemzetőrség

Abstract

There are a lot of prejudices associated with the general levy in the autumn of 1848. According to some authors, this was a revolutionary warfare, while others said it was irresponsible to call untrained masses to arms. Important successes, such as the liberation of Székesfehérvár and Nagykanizsa, or the triumph of Ozora, were indeed linked to the popular uprising. But we can also speak of serious failures, such as the Battle of Schwechat. The study tries to define the concept of general levy based on contemporary regulations. According to the author, the general levy is the full mobilization of the national guard, possibly supplemented by other weapon-rotating elements. It also attempts to identify the possibilities and limitations of the applicability of the general levy.

Keywords: 1848, revolution, War of Independence, national guard, general levy

¹ Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, a parancsnok tudományos helyettese, E-mail: hermann.robort@mail.militaria.hu. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2203-9427>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.9

2019. XII. évf. Különszám

Az 1848–49-es szabadságharcban több alkalommal meghirdetett népfelkelés szerepéhez pozitív és negatív előítéletek tömege tapad a köztudatban. A pozitív előítélet szerint a népfelkelés mozgósítása a forradalmi hadviselés jellemzője, s egyben eredményességének egyik biztosítója; hiszen 1848 őszén a népfelkelés volt az, amely meghátrálásra bírta Josip Jellačić horvát hadseregét, sőt, megadásra kényszerítette Karl Roth vezérőrnagy szlavóniai hadosztályát.² A negatív előítélet szerint a népfelkelés meghirdetése felelőtlenség, hiszen katonailag képzetlen, felfegyverzetlen tömegeket harcba küldeni nem más, mint a mészárszékre vinni őket.³

Mindkét előítéletben vannak igaz és hamis elemek, ezért is olyan nehéz megcáfolni őket. Tény, hogy a népfelkelés 1848 őszén valóban fontos szerepet játszott az ellenséges utánpótlás és kommunikáció meggátolásában. Népfelkelők fogták el 1848. szeptember végén Jellačić postáját is, amelyből kiderült, amit sejtteni már eddig is lehetett: a bánt az osztrák hadügyminiszter, Theodor Bailliet de Latour tábornagy tettelesen támogatja. S valóban ott látjuk a kaszások tömegeit Ozoránál, ahol Roth megadta magát; de ott látjuk őket Schwechatnál is 1848. október 30-án, ahol az első közējük csapódó ágyúgolyótól megfutnak.

Csak hogy ezek nem mind voltak népfelkelők; sőt, időnként egyáltalán nem voltak azok. A Roth ellen felvonuló kaszások nagyjából a Tolna és Somogy megyei nemzetőrség mozgósított zászlóaljai voltak; Schwechatnál pedig összesen egy népfelkelő zászlóalj volt ott, a futásban jeleskedő többi kaszás a dunántúli megyék *mozgósított nemzetőrszászlóaljaiban* szolgált.⁴

A népfelkelés ugyanis nem volt más, mint a nemzetőri erők teljes mozgósítása s ezek kiegészítése a nemzetőrségbe fel nem vett, de fegyverforgatásra alkalmas személyekkel. Erre már Batthyány Lajos miniszterelnök 1848. augusztus 15-i rendelete is utalt, amikor arra hívta fel az önkéntes mozgó nemzetőrség kiállítása után otthon maradó dunántúli nemzetőrséget, hogy tegyen meg minden előkészületet, „hogy a horvátok beütése esetében – az innen bevárando első felszólításra –, ha kell, általános népfelkeléssel is, visszaverhessük határainkról”.⁵

² Erre lásd Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Negyvennyolcas partizánok I. Hadtörténelmi Levéltár – Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1953, passim.

³ A népfelkeléssel kapcsolatos negatív előítéleteket jól reprezentálja Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. S. a. r. Katona Tamás. Pro Memoria. Európa, Budapest, 1988, I. k. 169–170.

⁴ Ozorára lásd Horváth Árpád: A Tolna megyei 1848-as szabadságharcosok nyomában. In: Dr. Puskás Attila (szerk.): Tanulmányok Tolna megye történetéből I. k. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1968, 121–126. Vö. Csapó Vilmos őrnagy jelentéseivel, közli őket Görgey István: 1848 júniusától novemberéig. – Okmánytár. S. a. r. Katona Tamás. Bibliotheca Historica. Európa, Budapest, 1980, 270., 351–354. Schwechatra lásd Hermann Róbert: A magyar hadsereg a schwechati csatában – egy harcrend tanulságai. (A harcrendek és harcrendek történeti forrásértékéről). *Aetas*, 26 (2011/1). 160–190., 160–190.

⁵ Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta Urbán Aladár. Argumentum, Budapest, 1999, II. k. 1071.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.9

2019. XII. évf. Különszám

Batthyány szeptember 13-án – Jellačić betöréséről értesülve – rendelte el a Dunántúlon a tömeges felkelést, s szólította fel a hatóságokat, hogy az így felkelő sereget „alkalmas vezető egyénnel, élelemmel, s a szükséges védeszközökkel ellátni, s azzal az ellenséget, míg előlről a rendes hadsereg által megtámadtatik, minden oldalról nyugtalanítani, pusztítani, az eleségtől elzárni” kötelességüknek tartsák, azaz mindent kövessenek el, ami az ellenség „visszaverésére, visszatartására s megalázására szolgál.”⁶ A rendeletből egyértelműen kitűnik, hogy Batthyány sem arra gondolt, hogy a felnőtt férfilakosság kaszárapára kapva, rontson neki a horvát inváziós seregnek, hanem arra, hogy a lakosság azon részét mozgósítsák az ellenség összekötetési vonalainak, utánpótlásának, élelmezésének megakadályozására, amely a „szükséges védeszközökkel” ellátható, azaz, amely valamifajta fegyverrel el van látva. Miután pedig a nemzetőrség tekintélyes része sem ekkor, sem később nem rendelkezett lőfegyverrel, hanem jó esetben hadikaszákkal, az utasítás hatálya aligha terjedhetett túl a nemzetőrség mozgósításán. A korábbi nemzetőrségi mozgósításoktól ez a felhívás abban különbözött, hogy ezúttal nem *egy-egy váltás*, hanem az adott törvényhatóság *egész nemzetőrségének* mobilizációjáról volt szó.

Szeptember 18-án Batthyány a kormánybiztosokhoz intézett utasításában leszögezte: „A népfelkelésnek korántsem feladata az ellenségnek nyílt csatáiban megtámadása, sőt azt nekie minden kitelhető módon gátolnia kell.” Majd felsorolta a népfelkelés feladatát: „Oldalról és hátulról fenyegetése az ellenségnek. – Előle a marháknak és lovaknak elhajtása. – Elásása az eleségnek. – Az utaknak elrontása. – A falvaknak torlaszokkal ellátása vagy elsáncolása. – Egyes ellenséges futárok, ordonánczok [parancsőrök] és patrouilleok [járőrök] elfogása. – A nyílt téreknek, hol az ellenség könnyen előre nyomulhatna, árkokkal keresztülmetszése. – Megtagadása vagy lehetetlenné tétele a fuvaroknak az ellenség használatára. – A hidaknak, melyeken keresztül kell jőnie, szétrombolása. – Az ellenség eleségének elfoglalása. – Ha az ellenség előrehalad, akkor a nép, háta mögött minden hidat, utat elrontson, hátráló vonalaiban nagy tömegekben gyülekezve közlekedéseit veszélyesítse.” Végül ismét leszögezte: „Ha valahol seregeink az ellenséggel összeütköznek, a nép elől, hátul, jobbról, balról, szóval: mindenfelől nagy tömegben összegyülekezvén, igyekezzék az ellenség erejét megosztatni, létezetét veszélyeztetni; ha megszalad, töme-

⁶ Uo. 1300–1301. Ugyanebben az értelemben nyilatkozott a népfelkelés feladatáról a Teleki Ádámhoz küldött szeptember 14-i utasításában is, uo. 1310–1311. Ebben az értelemben fogta fel a népfelkelés feladatát Csány László is szeptember 11-én a kormányhoz intézett jelentésében. Közli Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849. S. a. r. Hermann Róbert. Zalai Gyűjtemény 44. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1998, I. k. 272–273. Két nappal korábban arról írt a kormánynak, hogy ő maga népfelkelés meghirdetését javasolta Telekinek, azonban attól „nép közönbösségénél [sic!] fogva csekély siker remélhető, de mivel minden más eszköz hiányzik, nem lehet ezen egyetlen használatlanul hagyni.” Uo. 264–265. Szeptember 16-án azzal kérte Horváth Vilmos zalai népfelkelési biztossá történő kinevezését, hogy „Nemzetőrseregeinket most gyakorlottakból szervezvé, kik hátulról fogják az ellenséget ostromolni, és a népfelkelést rendezni, – ezek lényeges szerepet viendnek...” Uo. 296–297.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.9

2019. XII. évf. Különszám

gestől reájok ütni és megsemmisíteni, kisebb ellenséges csapatoknak lest vetni, és őket tönkre tenni.”⁷

Szeptember 19-én a népfelkelés szervezésére kiküldött kormánybiztosokat értesítette, hogy amint tőlük jelentést vesz, a népfelkelés szükségeire önt és puskaport küld (azaz feltételezte, hogy erre elsősorban a löfegyverrel ellátott személyeket alkalmazzák); illetve felhívta a figyelmüket arra, hogy a népfelkelés esetén „a megyei csendbiztosoknak, pandúroknak és katonáknak” nagy hasznukat lehet venni. (Azaz, reájuk akkor is számított, ha a kvalifikáció szabályai miatt nem tartoznának a nemzetőrséghez.)⁸

Kossuth 1848. szeptember 23-i országos biztosi kinevezését is elsősorban a Duna–Tisza közti népfelkelés mozgósítása indokolta, ugyanis Batthyány többek között ennek révén akarta megakadályozni Jellačić csapatainak esetleges átkelését a Dunán.⁹ A népfelkelés tényleges funkcióját és (remélt) összetételét Nádosy Sándor alezredes, az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnöke egy, szeptember 26-án kiadott „Figyelmeztetés”-ben így határozta meg: „Népfelkeléshez számítandók mindazon nagyobb vagy kisebb csapatok, melyek a mostani ellenséges inváziónál rövid időre, rögtön apró harcban¹⁰ az ellenség nyugtalanítására fegyvert ragadtak, és a csatára készen, saját ruházatukban és fegyverükkel kiállanak.”¹¹ A zavarok elkerülése érdekében Batthyány arról is intézkedett, hogy azokban a megyékben, ahol népfelkelést hirdettek, az újonccsallítást egyelőre ne kezdjék meg.¹²

Összegezve, elmondható, hogy Batthyány a népfelkelésen a fegyverfogható s fegyverrel rendelkező felnőtt férfi lakosság tömeges felkelését értette. Az általa országos biztós-ként kiküldött Kossuth szeptember 24-i kiáltványa ennél ugyan tágabb értelemben fogta fel

⁷ Közli Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. i. m. II. k. 1429–1430. – A felhívást Kossuth szinte szó szerint átvette a Kossuth Hírlapja, 1848. szeptember 21-i számában név nélkül megjelent cikkébe. Közli Kossuth Lajos összes munkái. XII. k. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. S. a. r. Sinkovics István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957, 1005–1006. Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Negyvennyolcas partizánok I. Hadtörténelmi Levéltár – Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1953, 54–55. a szöveget Kossuth munkájának véli, s úgy interpretálja, mint ami a szeptember 13-i „miniszterelnöki felhívásnál kézzelfoghatóbban magyarázza el, hogyan lehet” ártani a ellenségnek, s mint ami „Kossuth hadtudományi éleslátásának bizonyítéka.”

⁸ Közli Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. i. m. II. k. 1452.

⁹ A kinevező okiratot közli Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. i. m. II. k. 1563. Vö. az ezen a napon Nyáry Pál Pest megyei alispánhoz intézett rendelettel. Uo. 1569. A Duna–Tisza közti népfelkeléssel kapcsolatos további utasításokat lásd uo. 1614–1615., 1618–1619.

¹⁰ Ez a guerilla/kisháború korabeli magyar fordítása.

¹¹ Közli Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. i. m. II. k. 1630. A rendelet ettől megkülönbözteti az 1848:22. törvénycikk értelmében felállított állandó nemzetőrséget, az önkéntes (mozgó) nemzetőrséget, a honvédséget, illetve a szabadcsapatokat.

¹² Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. i. m. II. k. 1628–1629. Az OHB október 3-án ennek párhuzamaként felszólította azokat a megyéket, ahol nem hirdettek népfelkelést, hogy az újonccsallítást folytassák. Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. S. a. r. Barta István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952, 72–73.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.9

2019. XII. évf. Különszám

azt („Kaszára, kapára, kinek mi[j]je van”);¹³ ám szeptember 25-én kiadott utasításában ő maga is a nemzetőrség kereteinek felhasználásával kívánta megszervezni az egyes törvényhatóságok népfelkelőit.¹⁴ Egy szeptember 27-én kiadott utasításában pedig Batthyányhoz hasonlóan értelmezte a népfelkelés feladatát, még ha a fegyverzet tekintetében némileg „engedékenyebben” is fogalmazott is.¹⁵ Október 5-én Szegedről a tiszántúli megyékhez intézett felszólításában már önkéntes csapatok alakítására, a táborba küldésére s a népfelkelés készenlétben tartására szólította fel azokat.¹⁶

A Batthyány (s időnként Kossuth) távollétében a végrehajtó hatalmat gyakorló Országos Honvédelmi Bizottmány tagjai is inkább Batthyány felfogását vallották a népfelkelés feladatáról.¹⁷ Október 1-jén az OHB minél több nemzetőrnek a martonvásári táborba küldésére szólította fel Buda város közönségét.¹⁸ Amint pedig kiderült, hogy Jellačić Győr felé vette útját, az OHB október 3-án rendeletben közölte a törvényhatóságokkal, hogy a Dunántúlon mindaddig életben maradnak a népfelkeléssel kapcsolatos rendeletek, „míg az ellenséges seregektől az illető hatóságok meg nem szabadulnak; a többi törvényhatóság-

¹³ Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. i. m. 31. A szeptember 25-én Hajagos Illés és Fejes János népfelkelési kormánybiztosokhoz intézett rendeletében így határozta meg a népfelkelésre kötelezettek körét: „Az általános népfelkelésben külömbiség nélkül mindenki részt venni tartozik saját személyében, aki csak férfi erejére nézve fegyverfoghható állapotban van.” Uo. 35. A szeptember 27-én Blaskovich Gyula Heves- és Külső-Szolnok megyei alispánhoz írott rendeletében ugyanígy fogalmazott. Kossuth Lajos összes munkái. XV. k. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. S. a. r. Barta István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955, 858.

¹⁴ „A nemzeti őrség századonként már organizálva lévén, a felkelő népnek azon része, mely a nemzetőrséghez nem tartozik, az illető tizedbeli nemzetőr századhoz csatoltassék...” Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. i. m. 35.

¹⁵ „...a népfelkelésnek nem az lévén közvetlen célja, hogy az ellenséggel homloksorban szembe szálljon, hanem, hogy őt hátul s oldalról nyugtalanítsa s fogyassza, haladását, hátrálását közlekedései eszközeit elrontsa, akadályozza, marhát, gabonákat előtte eltakarítson, az ellenség érleli szereit elfogdozza, társzekereit elfoglalja, betegeit, elmaradozóit, s kisebb csapatait elvágja és elfogja s őtet aszerint pusztítsa, kevesbítse: a nyílt csatáktól óvakodjék, de a nyugtalanításokkal soha fel ne hagyjon, s őtet soha pihenni, nyugodni ne engedje, kivált pedig a folyókoni átszállását akadályozza. Mind ezen célok végett nem épen szükséges, hogy a felkelő nép mind löfegyverekkel legyen ellátva, mikkül különben is a gyakorlatlanok bänni nem tudnának, hanem elégséges, ha mindenkinek, kitül más nem telik, legalább egy lándzsája, kaszája, fejszéje van. Eszerint kell tehát a népet felfegyverezni, de világosan megjegyzem, hogy azokat, kik magok, vagy községek részéről még ily fegyverrel sem láttatnának el, az ország kormánya fogja felszerelni kaszákkal ellátni...” Kossuth – Blaskovich Gyula, Solnok, 1848. szept. 27. Közli Kossuth Lajos összes munkái. XV. k. i. m. 859.

¹⁶ Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. i. m. 89–91.

¹⁷ Uo. 67–68. (körrendelet a Tolna, Vas, Győr, Veszprém, Komárom és Somogy megyei kormánybiztosokhoz, okt. 2.), 70. (körrendelet a Győr, Veszprém és Komárom megyei kormánybiztosokhoz, okt. 2.), 74. (rendelet Nádasy Lipót Komárom megyei kormánybiztoshoz), 127. (rendelet a Moson, Vas és Sopron megyei kormánybiztosokhoz, okt. 8.) Október 3-án az OHB Hunkár Antal Veszprém megyei főispánt arra szólította fel, hogy „megyéjebeli nemzet őrsége készen tartásáról akképpen gondoskodik, hogy azok a visszavonuló ellenség nyugtalanítására alkalmaztathassanak”; azaz itt már szó sem volt a népfelkelésről.

¹⁸ Közli Urbán Aladár: Az Országos Honvédelmi Bizottmány kezdeti tevékenysége dokumentumok tükrében, 1848. szeptember 30 – október 7. *Hadtörténelmi Közlemények*, 107 (1994/4), 85.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.9

2019. XII. évf. Különszám

gok, melyeknek a népfelkelés egyenesen nincs meghagyva”, folytassák a honvédek toborzását.”¹⁹

Az okokat Irinyi József képviselő így foglalta össze Kossuthnak írott levelében: „...az egész Dunántúl felkelésben áll a nép Komáromig, Győrig; emberünk tehát van elég, s újabbra Csongrádból aligha, vagy éppen nincs szükségünk, különösen mivel a szállítás annyi időbe kerül, hogy addig el van vetve a kocka.” Jellačić „szerte kóválygásai nyomán bajos nagy tömeget mozgatni. Egészen más lett volna, ha Fejérvárnál marad az ellenség, hol három felől valami 60-80.000 ember közé szorult volna, de neki esze volt éppen a negyedik szabad térre vonulni.”²⁰ Pázmándy Dénes, a képviselőház elnöke ezt aznap a képviselőházban is bejelentette azzal, hogy „eddig az ország más vidékein szükséges volt népfelkelést rendezni, mert azt hittük, hogy Pest körül egy Handstreich [rajtaütés] lesz szükséges, mellyel az ellenséget tökéletesen tönkre lehessen tenni; de mint mondám, megváltozván a körülmények, az ellenség elvonulván, alkalmasint hosszabb ideig fog a háború tartani, s ekkor felzavarni oly vidékeket, hol ellenség nincsen, sem hasznos, sőt káros lenne; s pedig azért, mert az ily néptömeg fegyelem nélkül levén, azon vidékeket pusztíthatnák.”²¹ A rendeletet tehát egyszerre magyarázta a takarékoság, mint a fölösleges biztonsági kockázatok elkerülésének szempontja.

Október 4-én az OHB intézkedett a fővárosba érkező tiszaföldvári népfelkelők hazaküldéséről²², ugyanezen a napon pedig arra utasította Takács István esztergomi kormánybiztost, hogy a város nemzetőrségének csak a szuronyos puskákkal ellátott részét küldje a dunántúli magyar táborba, mert ott „nem tökéletes fegyverzetű népet használni nem lehet.”²³ Ugyanezen a napon arra utasította Szentkirályi Móric jászkun kerületi főkapitányt, hogy „hogymitán a népfelkelések az ellátási nehézségek miatt csak azon környéken lehetnek üdvös hatással, hol az ellenség táboroz”, a jász és a nagykun lovasságot küldje haza, a „kiskun lovassággal pedig, s általában a Duna-vidéki felkeléssel a fennebbiek szerint” intézkedjen.²⁴

Ugyanakkor az OHB október 3-án arra utasította Beöthy Ödön délvidéki teljhatalmú országos biztost, hogy a szerb „a lázadók ellen népfelkelést rendezzen, s a hadsereg munkálkodása ez által támogattassék.”²⁵ Ugyanezen a napon az OHB ideiglenesen leállította a

¹⁹ Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. i. m. 72–73. A rendelet születésére ld. Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Negyvennyolcas partizánok I. Hadtörténelmi Levéltár – Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1953, 286–287.

²⁰ Irinyi – Kossuth, Pest, 1848. okt. 3. este 10 óra. Közli V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára. II. k. Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1952. 156-157.

²¹ Közli Pap Dénes: A magyar nemzetgyűlés Pesten 1848-ban. Ráth Mór kiadása, Pest, 1866, II. k. 338.

²² Közli Urbán Aladár: Az Országos Honvédelmi Bizottmány kezdeti tevékenysége dokumentumok tükrében, 1848. szeptember 30 – október 7. *Hadtörténelmi Közlemények*, 107 (1994/4). 98.

²³ Uo. 98-99.

²⁴ Uo. 102.

²⁵ Uo. 96.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.9

2019. XII. évf. Különszám

tiszántúli, másnap pedig a Heves és Külső-Szolnok megyei népfelkelés mozgósítását.²⁶ Október 7-én Tolna megye biztosítását a Roth-hadosztály megsemmisítése után némi otthagyzandó reguláris erővel vélte megoldhatónak, „ki támaszkodva azon megyében rendezett népfelkelésre és nemzetőrségre, az ellenség új berohanását meggátolhassa.”²⁷

A népfelkeléssel kapcsolatos újabb, országos szintű rendelkezésre csak a dunántúli hadjárat lezárulta után, 1848. október 16-án került sor. Ez a népfelkelés feladatával és fegyverzetével kapcsolatban szó szerint megismételte Kossuth 1848. szeptember 27-i rendeletének passzusait, a népfelkelési kötelezettség alá esők körét pedig így értelmezte: „...szükséges, hogy a felkelésben az összes fegyverfogható nép, mind aki csak karját bírja, korra, rangra, vagyonra való külömbiség [sic!] nélkül, személyesen részt vegyen. Itt meghatározott számról, vagy helyettesítésekről szó sem lehet, mert gazdag és szegény egyaránt tartozván életét s hazáját menteni, – aki helyettesíthető volna, az maga személyében tartozik felkelni. Azért első alapszabálynak tekintendő, hogy a népfelkelésben minden férfiú, aki csak karját bírja, személyesen részt venni tartozik, s e kötelesség alól csupán csak az erőtlenség s betegség menthet fel akárkit is.”²⁸

Mennyiben befolyásolta a népfelkelés a hadműveletek eredményét? A Dunántúlon az általunk ismert adatok alapján lényegében a nemzetőrség minél teljesebb mozgósítása történt meg a népfelkelés kapcsán. Ezek az erők ritkán kerültek közvetlen harcérrintkezésbe az ellenséggel, ugyanakkor az 1848. október 7-i ozorai diadalban kétségkívül komoly szerepe volt a tolnai és somogyi nemzetőrségnek, amely elállta a Roth-hadosztály hazafelé vezető útját, s lehetővé tette annak bekerítését. Ugyanebben az időben a Kossuth alföldi toborzó útján mozgósított 22–25 000 főnyi mozgósított nemzetőr és népfelkelő biztosította a Duna bal partját, s közülük mintegy 8000 fő részt vett a Roth elleni hadműveletben is, a szükséges tömeget biztosítva annak sikeréhez.²⁹ Több ezren vettek részt Jellačić üldözésében – anélkül azonban, hogy összeütköztek volna vele.³⁰

Mozgósított nemzetőri erők szabadították fel Nagykanizsát 1848. október 3-án, s ugyanilyen csapatok üldözték Jellačić mellékoszlopát 1848. október első heteiben. Ugyanakkor ebben az időszakban sor került spontán népfelkelésekre is, így ilyen – többnyire a helyi nemzetőrség erőire épülő – népfelkelés vezetett Székesfehérvár felszabadulásához 1848 októberében,³¹ de ilyen akció zajlott le október 3-án Nagykanizsánál is, ahol a köze-

²⁶ Az okt. 4-i rendeletet közli Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. i. m. 88–89. és 96. Az október 5-i rendeletet közli Urbán Aladár: Az Országos Honvédelmi Bizottmány kezdeti tevékenysége dokumentumok tükrében i. m. 107.

²⁷ Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. i. m. 103.

²⁸ Kossuth Lajos összes munkái. XV. k. i. m. 859. és Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. i. m. 212.

²⁹ Urbán Aladár: Kossuth alföldi toborzóútja 1848 őszén. Kiegészítések új ismereteink alapján. *Hadtörténelmi Közlemények*, 115 (2002/3). 564–565.

³⁰ Uo. 565.

³¹ Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Negyvennyolcas partizánok I. *Hadtörténelmi Levéltár – Magyar Történelmi Társulat*, Budapest, 1953, 146–154.; Erdős Ferenc: Forradalom és szabadságharc Fejér megyében 1848–1849. Fejér Megyei Levéltár. Székesfehérvár, 1998, 182–188. A történetek dokumentálását ld. Források Székesfehérvár történetéből I. Az 1848–49.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.ksz.9

2019. XII. évf. Különszám

ledő nemzetőrsegen kívül a helyi lakosság is megtámadta a horvát helyőrséget; de több tucatnyi hasonló, spontán akcióról tudunk. (Ezek egy részét kétségkívül a horvát csapatok rablásai váltották ki.)

Ugyanakkor ezek a tömegek közvetlen harcérintkezésben többnyire csődöt is mondtak. Ez történt október 3-án Nagykanizsánál, amikor a többszörös túlerőben lévő magyar tábor nem tudta elállni a Murán, illetve a Dráván túlra visszavonuló, egyébként nem első vonalbeli horvát csapatok útját; s ez történt október 10-én Lövönél, majd 11-én Salamonfánál is, Jellačić mellékoszlopának üldözése közben.³²

Azaz, a népfelkelés, illetve a mozgósított nemzetőrség abban az esetben lehetett sikeres, ha 1.) spontán módon, meglepetésszerűen sikerült megtámadnia a számban gyengébb ellenséget 2.) ha a hadműveletekhez szükséges tömeget, nyomatékot biztosította anélkül, hogy közvetlen harcérintkezésbe került volna az ellenséggel. Kétségtelen tény tehát, hogy a népfelkelés meghirdetése és mozgósítása komolyan befolyásolta a dunántúli hadműveleteket, ugyanakkor tartós siker kivívásához csupán akkor volt képes, ha reguláris katonaság együttesen alkalmazták.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta Urbán Aladár. Argumentum, Budapest, 1999, II. k.
2. Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849. S. a. r. Hermann Róbert. Zalai Gyűjtemény 44. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1998, I. k.
3. Csurgai Horváth József, Hudi József, Kovács Eleonóra: Források Székesfehérvár történetéből I. Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc forrásai. Szerk. Székesfehérvár Város Levéltára. Székesfehérvár, 1998.
4. Erdős Ferenc: Forradalom és szabadságharc Fejér megyében 1848–1849. Fejér Megyei Levéltár. Székesfehérvár, 1998.
5. Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. S. a. r. Katona Tamás. Pro Memoria. Európa, Budapest, 1988, I. k.
6. Görgey István: 1848 júniusától novemberéig. – Okmánytár. S. a. r. Katona Tamás. Bibliotheca Historica. Európa, Budapest, 1980.
7. Hermann Róbert: Egy népfelkelés anatómiája. Nagykanizsa felszabádítása 1848. október 3-án. In: A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Balassi Kiadó, Budapest, 2009, 113–166.

évi forradalom és szabadságharc forrásai. Szerk. Csurgai Horváth József, Hudi József, Kovács Eleonóra. Székesfehérvár Város Levéltára. Székesfehérvár, 1998, 243–276.

³² Lásd ezekre Hermann Róbert: Egy népfelkelés anatómiája. Nagykanizsa felszabádítása 1848. október 3-án. In: A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Balassi Kiadó, Budapest, 2009, 113–166.; ill. Hermann Róbert: A Todorovíc-hadoszlop átvonulása Moson, Sopron és Vas megyén 1848 októberében. In: A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Balassi Kiadó, Budapest, 2008, 167–210.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DOI: 10.32563/hsz.2019.1.kesz.9

2019. XII. évf. Különszám

8. Hermann Róbert: A Todorović-hadoszlop átvonulása Moson, Sopron és Vas megyén 1848 októberében. In: A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Balassi Kiadó, Budapest, 2008, 167–210.
9. Hermann Róbert: A magyar hadsereg a schwechati csatában – egy harcrend tanulságai. (A hadrendek és harcrendek történeti forrásértékéről). *Aetas*, 26 (2011/1). 160–190.
10. Horváth Árpád: A Tolna megyei 1848-as szabadságharcosok nyomában. In: Dr. Puskás Attila szerk.: Tanulmányok Tolna megye történetéből I. k. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1968.
11. Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. S. a. r. Barta István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952.
12. Kossuth Lajos összes munkái. XV. k. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. S. a. r. Barta István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955.
13. Kossuth Lajos összes munkái. XII. k. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. S. a. r. Sinkovics István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957.
14. Pap Dénes: A magyar nemzetgyűlés Pesten 1848-ban. Ráth Mór kiadása, Pest, 1866, II. k.
15. Urbán Aladár: Az Országos Honvédelmi Bizottmány kezdeti tevékenysége dokumentumok tükrében, 1848. szeptember 30 – október 7. *Hadtörténelmi Közlemények*, 107 (1994/4). 80–114.
16. Urbán Aladár: Kossuth alföldi toborzóját 1848 őszén. Kiegészítések új ismereteink alapján. *Hadtörténelmi Közlemények*, 115 (2002/3). 539–568.
17. V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára. II. k. Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1952.
18. Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Negyvennyolcas partizánok I. Hadtörténelmi Levéltár – Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1953.